

E. NEKRASAS

I. KANTO APRIORIZMAS IR ANALITINĖ FILOSOFIJA

I. Kanto pažinimo teorija, matyt, yra reikšmingiausia jo teorinio palikimo dalis. Šio straipsnio tikslas — aptarti Kanto apriorizmo teorines prielaidas ir pasekti jo istorinį likimą analitinėje filosofijoje¹.

I. Kantas viename savo laiške K. Garvei² aiškina, kad visa jo filosofija kilo iš bandymo spręsti kosmologijos problemas. Kosmologinis gnoseologinių problemų pagrindas itin ryškus „Grynojo proto kritikoje“. I. Kanto kosmologinėje problematikoje reikėtų skirti du klausimus. Pirmas — antinomijų pobūdžio ir jų statuso klausimas. Iš antinomijų egzistavimo Kantas daro išvadą, kad mūsų erdvės ir laiko idėjos nepritaikomos Visatai, kaip visumai. Jos gali būti vartojamos tik kaip stebėjimo instrumentas. Antras klausimas lietė I. Niutono mechaniką, kuri savo ruožtu buvo visos I. Kanto kosmologijos ir kosmogonijos pagrindas³. I. Kantui I. Niutono mechanika buvo teorinės gamtotyros pavyzdys (lygiai taip pat, kaip Euklido geometrija jam buvo matematinės teorijos pavyzdys). Pasak I. Kanto, „mokslu *tiesiogine* žodžio prasme galima pavadinti tik tą, kuris yra patikimas apodiktiškai; pažinimas, kuris patikimas tik empiriškai, yra *žinios* tik netiesiogine prasme“⁴. Todėl I. Kantui reikėjo paaiškinti, kodėl I. Niutono mechanika yra apodiktinė teorija, ir įrodyti, kad D. Hiumo skepticizmas yra nepagrįstas.

Kosmologinių problemų sprendimo rezultatas buvo transcendentalinis idealizmas ir transcendentalinis metodas.

Pamėginsime istoriškai rekonstruoti I. Niutono mechanikos apodiktiskumo problemą. Jos sprendimas transcendentalinės analitikos terminais yra reikšmingesnis šiuolaikinei gnoseologijai.

¹ I. Kanto apriorizmas plačiau gvildenamas V. Asmuso (В. Ф. Асмус, Иммануил Кант, М., 1973, гл. 4), L. Abramjano (Л. А. Абрамян, Априоризм Канта.— «Вопросы философии», 1972, № 10) darbuose.

² Kant's *gesammelte Schriften*, Bd. 12, Berlin, 1902, S. 255.

³ 1755 m. parašyto I. Kanto veikalas „Visuotinė gamtos istorija ir dangaus teorija“ paantraštė yra tokia: „Traktatas apie Visatos sandarą ir mechaninę kilmę, nagrinėjamas, remiantis Niutono principais“.

⁴ *I. Kant, Сочинения*, т. 6, М., 1966, с. 56.

I. Niutonas savo metodologijoje bandė pagrįsti fenomenalistinį pažinimo proceso aiškinimą. Gamtos tyrinėtojas, pasak jo, nekuria hipotezių, aiškinančių pasleptas vidines ar esmines (kaip jas traktavo peripatetikai) tiriamų daiktų ar reiškinių priežastis. Tyrinėtojas tik aprašo fenomenus. Tiesa, I. Niutono fenomenalizmas susiduria su rimtais sunkumais, aiškinant jo paties mechanikos teorinių objektų — absoliučios erdvės ir laiko — statusą. Tokie objektai fenomenalistiniu požiūriu neegzistuoja ir negali būti minimi mokslinėje teorijoje. (Reikia pasakyti, kad I. Niutonas absoliučios erdvės ir laiko naudai pateikia ne fenomenalistinius, bet teologinius argumentus.)

I. Niutono fenomenalizmas buvo metodologinė doktrina, neadekvati jos kūrėjo mokslinei praktikai, bet, šiaip ar taip, ji tapo angliškojo empirizmo pagrindu. Nemaža fizikų, dėstydami šiuos metodologinius principus, neva jų pagrindu darė savo atradimus. Bet, kita vertus, neabejotini pačios I. Niutono mechanikos laimėjimai (nekalbant jau apie fenomenalistiškai neinterpretuojamus teorinius objektus, esančius jos struktūroje) vertė peržiūrėti jos statusą. Fenomenalistinį I. Niutono mechanikos aiškinimą keičia esencialistinis. Esencializmu vadinamas požiūris, kad gali būti surastos *neabejotinos* mokslinės teorijos, kad tokios teorijos aprašo daiktų *esencijas*, slypinčias po jų išore, kad tos teorijos pateikia *galutinį* daiktų paaiškinimą, kurio ir siekia mokslas. Esencialistinis Niutono mechanikos aiškinimas buvo jos dėsnių aprioriškumą pagrindžianti prielaida.

Atrodė, kad teorija, tik aprašanti reiškinius, negali būti tokia tiksli ir universali, kaip I. Niutono mechanika. Esencialistinė teorija aiškinama jau antrojo I. Niutono „Natūrfilosofijos matematinių pagrindų“ leidimo pratarmėje: 1713 m. R. Koutsas rašo, kad I. Niutono judėjimo dėsniai matematine kalba aprašo dalykų padėtį, priklausantią nuo vidinių materijos savybių; Niutono dėsniai aprašo *esminę materijos prigimtį*. Tokius žodžius dar galima įvairiai interpretuoti, bet greta duodamas grynai racionalistinis, apriorinis tų dėsnių išvedimas nepalieka jokių abejonių dėl pratarmės autoriaus požiūrių. 1786 m. I. Kanto „Metafiziniuose gamtotyros pagrinduose“ pateikiamas apriorinis I. Niutono mechanikos dėsnių įrodymas yra tik senokos tradicijos tąsa. Apriorinių pažinimo formų, aišku, negalima tapatinti su daiktų esencijomis (daiktai savyje, pasak I. Kanto, nepažinūs). Bet jų vaidmuo aprioriniame įrodyme yra analogiškas.

I. Kanto transcendentalinis idealizmas, aiškinant universalių gamtos dėsnių pobūdį, labai menkai tesiskiria nuo tradicinio racionalizmo: patyrimas apibrėžia proto *ribas*, bet neriboja proto *galios* tose ribose. I. Kantas besąlygiškai tikėjo I. Niutono mechanikos absoliučiu ir neabejotinu teisingumu — tuo atžvilgiu „Grynojo proto kritikos“ autorius buvo visiškai nekritiškas.

Kartu su amžininkų požiūriu į I. Niutono mechaniką I. Kantas perima tradicinę racionalistinę tiesos koncepciją. Pažinimo šaltinių problema ga-

lėjo būti aiškinama įvairiai, bet tiesos problema nuo Heraklito ir elėjiečių laikų paprastai buvo traktuojama kaip proto problema. Tiesos buvo galima ieškoti įvairiais būdais, tačiau, ją radus, turėjo būti *akivaizdu*, kad tai yra tiesa. Tuo atžvilgiu tiek F. Bekonas, tiek Dž. Lokas, matyt, buvo racionalistai; empirizmas, kaip doktrina, tvirtinanti, kad nėra žinių be patyrimo, aišku, nėra nesuderinamas su racionalistiniu tiesos aiškinimu. I. Kantas, kaip ir Dž. Lokas, neabejojo, kad apodiktinės gamtos mokslų žinios egzistuoja, nors abu sutartinai teigė, kad *pats* patyrimas negali būti jų šaltinis. Tarp Dž. Loko ir I. Kanto yra ne viena paralelė: Dž. Loko pateiktas patyrimo dalinimas į išorinių daiktų percepciją ir refleksiją buvo nors ir formali, bet istoriškai reikšminga prielaida I. Kantui skirti empirinį patyrimo turinį ir apriorines pažinimo formas.

Skirdamas empirinį pažinimo turinį ir apriorines formas, I. Kantas sugeba paaikškinti pažintinės veiklos struktūros elementus, bet ne pačią tą veiklą, kaip procesą⁵. Jis neaprašo apriorinių formų, kaip pažintinės veiklos priemonių, funkcionavimo. I. Kanto pažinimo teorija, ypač jo transcendentalinė analitika, yra nenuosekli. Empiriniai gamtos dėsniai, būdami aposterioriniai, vis tik yra apodiktiniai, nors būtent apriorizmo koncepcija yra dėsnų apodiktiškumo paaikškinimo pagrindas. Kita vertus, o tai dar svarbiau, universalūs gamtos dėsniai yra grynai aprioriniai, nors, pagal I. Kanto pažinimo teorijos principus, žiniose apriorinės formos yra susiejamos su stebėjimo medžiaga. I. Kantas sako, kad apriorinės formos be stebėjimo yra tuščios, bet tai jam nekludo universalijų ir sintetinių gamtos dėsnų išvesti iš tų tariamai tuščių formų, o apodiktinį empirinių dėsnų pobūdį (kartu ir jų teisingumą) pagrįsti apriorinių formų, o ne stebimų faktų sąryšiu.

Nekritiškai perėmęs savo laikmečio požiūrį į I. Niutono mechaniką, I. Kantas perima ir tradicinį požiūrį į Euklido geometriją. Transcendentalinėje estetikoje dėstoma apriorinių jutiminės kontempliacijos formų koncepcija tėra seno požiūrio į geometrijos aksiomas, kaip intuityviai teisingas, sistematizacija. Nors geometriniai vaizdiniai formuojasi jutiminio patyrimo pagrindu, intuicija yra ne jutiminis fizinio brėžinio įspūdis, o vidinis ir negalintis būti klaidingu geometrinių konfigūracijų išvėlgimas. Geometrinių aksiomų, kaip paprastų ir akivaizdžių teiginių, koncepcijos tradicija siekia dar Aristotelį, vėliau ją perėmė B. Paskalis ir R. Dekartas.

Transcendentalinį idealizmą, konkrečiau tariant, požiūrį, kad mūsų intelektas ne išveda savo dėsnius iš gamtos, bet duoda jai tuos dėsnius, I. Kantas lygina su N. Koperniko perversmu astronomijoje. K. Poperio žodžiais tariant: „Kopernikas atėmė iš žmogaus centrinę vietą fizinėje Visatoje. Kanto koperniškasis perversmas padaro centrinės vietos praradimą fizinėje Visatoje neskausmingu. Kantas parodė, kad mūsų lokalizacija fizinėje Visatoje ne tik yra nereikšminga, bet ir kad tam tikra prasme galima sakyti, jog mūsų Visata sukasi apie mus; nes būtent mes,

⁵ Зг. *Философия Канта и современность*, М., 1974, гл. 12.

bent iš dalies, sukuriame tvarką, kurią randame joje; būtent mes kuriame savo žinias apie ją"⁶. Mūsų analizė verčia daryti išvadą, kad ši koncepcija nebuvo toks jau didelis lūžis filosofijoje.

Pamėginkime nubrėžti kai kurias tos koncepcijos likimo gaires, aptardami apriorinių pažinimo formų teorijos ir analitinės filosofijos santykį.

Daugelis analitinės filosofijos teoretikų buvo gerai susipažinę su I. Kantu. R. Karnapas rašo, kad Jenos universitete B. Baucho seminare „Grynojo proto kritiką“ jis studijavo ištikus metus⁷. I. Kanto idėjos, kad erdvės geometrinė struktūra yra determinuota mūsų intuicijos, pėdsakai žymūs R. Karnapo disertacijoje. Bet tiek M. Šlikas, tiek (kiek vėliau) R. Karnapas, tiek ir kiti analitinės filosofijos (ypač loginio pozityvizmo) atstovai atmetė I. Kanto požiūrį, kad egzistuoja sintetinės apriorinės žinios. Šiuo atžvilgiu loginis pozityvizmas yra radikali opozicija I. Kanto gnoseologijai. Tiesa, tolesnėje analitinės filosofijos raidoje, ypač pragmatinėje analizėje (V. Kvainas), sintetinių apriorinių žinių problema iškilo iš naujo. Tiesiogiai šios problemos čia nenagrinėsime. Jos sprendimas, matyt, priklauso nuo konceptualinio aparato vaidmens pažinime aiškinimo. Jam ir skirsime pagrindinį dėmesį.

I. Kanto pateiktas I. Niutono mechanikos apodiktinio pobūdžio aiškinimas savo ruožtu buvo paremtas sintetinio ir apriorinio geometrijos pobūdžio doktrina. Todėl, jei ne istoriškai, tai bent logiškai, neeuklidinių geometrijų ir reliatyvumo teorijos formulavimas ir priėmimas dažnai laikomas vienu svarbiausių argumentų prieš I. Kanto apriorizmo koncepciją. Retrospektyviai I. Kanto klaidą paaiškinti nesunku. Jis (kaip ir kiti jo amžininkai) neskyrė matematinės geometrijos nuo fizinės. Todėl jis visai natūraliai suplaka apriorinę matematinės ir sintetinę fizinės geometrijos pobūdį.

Sintetinis I. Kanto matematikos (geometrijos ir aritmetikos) aiškinimas XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje buvo atmestas po to, kai D. Hilbertas formalizavo geometriją, o Dž. Peanas, remdamasis H. Grasmanu,— aritmetiką. Nuo to laiko pradėjęs vyrauti požiūris į matematiką, kaip formalių struktūrų teoriją, buvo nesuderinamas su sintetiniu matematikos teiginių aiškinimu. I. Kanto tradiciją atmetė tiek formalizmas, tiek logicizmas.

Požiūris į matematiką, kaip sintetinę ar analitinę teoriją, priklauso nuo to, kaip traktuojami matematikos objektai (kaip nusakomas jų teorinis statusas), ir nuo to, kaip aiškinamos aksiomos. Jei manoma, kad aksiomos fiksuoja intuityviai teisingus santykius tarp objektų, tai matematika laikoma sintetine teorija, o jei žiūrima į jas kaip į implicitinius (neišreikštus) matematikos objektų apibrėžimus, tai matematika traktuojama kaip analitinė teorija. Formalizuotoje D. Hilberto geometrijos aksio-

⁶ K. R. Popper, *Conjectures and Refutations*. New York, 1962, p. 181.

⁷ R. Karnap, *Intellectual Autobiography*.— *Philosophy of Rudolf Carnap*, La Salle. III, 1963, p. 4.

matikoje išnyksta bet koks pagrindas geometrijos aksiomas laikyti aki-vaizdžiomis tiesomis ir remtis apriorinėmis jutiminės kontempliacijos formomis. Formalistiniu požiūriu, matematinė teorija tėra dedukcinės išvados iš nieko nereiškančių formulių. Tokios formalios teorijos vertė priklauso nuo formulių sistemos empirinės interpretacijos. Kitaip I. Kanto matematikos filosofiją vertino klasikinis intuityvizmas, bet jo įtaka analitinei filosofijai buvo menka.

Analitinėje filosofijoje, kuri kilo iš XX a. pradžios matematikos filosofijos ir buvo susijusi su logicizmu bei formalizmu, I. Kanto sintetinis matematikos aiškinimas buvo kategoriškai atmestas. Lygiai taip pat ryžtingai buvo atmesta I. Kanto koncepcija, kad gamtotos žinios yra apodiktinės. Tiesa, mokslo dėsniai laikomi universaliais. Bet jie nelaikomi būtiniais⁶. Tokia pozicija yra susijusi su nauju logikos aiškinimu.

I. Kantui, kaip ir R. Dekartui ar G. Leibnicui, matematikos ir teorinės gamtotos statusai loginiu požiūriu sutampa. Tiesa, G. Leibnicas skyrė proto ir fakto tiesas, tardamas, kad tik pirmosios gali būti *betarpiškai* redukuotos į pirmines, akivaizdžias tiesas, remiantis vien tapatumo ir prieštaravimo principais. Kita vertus, jis manė, kad visos tiesos iš esmės yra analitinės, nors ne visos yra *aiškiai* analitinės.

I. Kantas skyrė apriorines jutiminės kontempliacijos ir intelekto formas. Bet matematikos ir teorinės gamtotos teiginiai, I. Kanto požiūriu, yra vienodai būtinai, nepriklausomai nuo to, kaip tas būtinumas nustatomas — intuityviai ar diskursyviai.

Analitinė filosofija per B. Raselą perima G. Leibnico idėją, kad logika yra teorija, teisinga visuose pasauliuose, bet atmeta tiek teleologinį, tiek panloginį mūsų pasaulio aiškinimą. Tiesa, loginiai atomistai logiką dar laikė ontologinės analizės instrumentu, nors ir atmetė tradicinę logikos ontologinę interpretaciją. Loginiai pozityvistai atsisakė nuo ontologinių loginio atomizmo ambicijų, bet loginius ir faktinius teiginius skyrė ne mažiau ryžtingai. Todėl analitiniu požiūriu tik matematinės teorijos gali būti logiškai pagrindžiamos. Gamtotos teorijos nėra logiškai pagrindžiamos, todėl nėra ir būtinės.

Bet, jei jos nėra logiškai pagrįstos, tai reikia bent paaiškinti, kaip jos empiriškai pagrįstos. Siekiant, kad gamtos mokslo teorijų loginė struktūra būtų taip pat nepriekaištinga, kaip ir matematinės logikos, tvirto pažinimo pagrindo ieškoma protokoliniiais teiginiais aprašomuose stebėjimuose. Tiek fenomenalistinės, tiek fizikalistinės redukcijos programose į teorinius terminus ir teiginius žiūrima kaip į stebėjimo terminų ir teiginių konstrukcijas. Toks požiūris buvo radikalai priešingas I. Kanto teorijai apie kategorinio aparato kilmę ir vaidmenį. Loginis pozityvizmas teorijų transcendentalinę dedukciją pakeitė teorijų dedukcija iš empirinių teiginių. Bet abiem požiūriams bendra tai, kad konceptualinis aparatas laikomas iš esmės *duotu* tyrinėtojiui, kas jis bebūtų — protokoluotojas ar transcendentalinis subjektas. I. Kantui to aparato pa-

⁶ Zг. P. Карнап, *Философские основания физики*, М., 1971, гл. 20.

grindą sudarė vieninga ir neistorinė kategorijų sistema, o loginiams pozityvistams — unifikuota ir lygiai taip pat neistorinė mokslo kalba (nepaisant to, kad tokios kalbos idėją, dar prieš ją paskelbiant, paneigė K. Gedelio tyrimai).

Marksistiniu požiūriu, nei I. Kanto, nei loginių pozityvistų mokslo konceptualinio aparato (sąvokų sistemos) aiškinimas neišlaiko kritikos. Tas aparatas nėra nei duotas, nei nekintamas. Kaip instrumentas tikrovei įvaldyti, jis vystosi kartu su visa visuomenine istorine praktika.

Loginiai pozityvistai daug dėmesio skyrė semantinės analizės problemoms. Bet verifikacijos terminais aiškinant teiginių prasmę, konceptualinio aparato *vaidmens* pažinimo procese problema negalėjo būti tiksliau suformuluota. Pirmoji R. Karnapo kalbos koncepcija gali būti laikoma natūralistine: kalbos teiginiai yra prasmingi ar beprasmingi patys savaime, iš prigimties, nepriklausomai nuo ko nors kito. Kadangi kalba, mokslo kalba, yra vienintelė, lygiai kaip A. Vaithedo ir B. Raselo „Principia Mathematica“ kalba yra vienintelė korektiška logikos kalba, tai nekilo ir klausimo, *kokios* kalbos teiginio prasmė yra nagrinėjama. Pagrindinį vaidmenį, įveikiant šį požiūrį analitinėje filosofijoje, suvaidino, atrodo, ne mokslo teorijų istorijos analizė, o konstruktuojamos naujos loginės kalbos.

Kai paaiškėjo, kad tipų teorija yra tik viena iš daugelio loginių teorijų, teko atsisakyti idėjos, kad yra natūraliai beprasmingi ar prasmingi teiginiai. Iškilė prasmės lingvistinio reliatyvumo problema, o kartu su ja ir konceptualinio aparato *vaidmens* klausimas.

Konceptualinio aparato reikšmės aiškinimas priklauso nuo to, kaip traktuojamas ryšys tarp empirinio ir teorinio mokslo lygmenų. Jau fizikalizmas buvo sunkiai suderinamas su radikalaus empirizmo požiūriu, kad mokslo teorijos yra išvedamos iš bešališkai fiksuojamų faktų. M. Šlikas, gindamas fenomenalizmą, aiškino, kad fizikalizmas veda prie pavojingo reliatyvizmo⁹. Teiginiai, formuluojami fizikalistine kalba, pasak M. Šliko, turi principinių trūkumų: jie nėra nei visiškai patikimi, nei teoriškai neutralūs. Tačiau tiek O. Noiratas, tiek ir R. Karnapas, priėmę fizikalizmo programą, turėjo anksčiau ar vėliau priimti ir požiūrį, kad nėra teoriškai neutralių stebėjimo teiginių. Bet radikaliausiai šį požiūrį formulavo K. Poperis, kuris dabar, po R. Karnapo mirties, yra, matyt, žymiausias analitinės mokslo metodologijos autoritetas.

Pasak K. Poperis, stebėjimas niekada nėra visiškai bešališkas. Norint stebėti, reikia visada pasirinkti stebėjimo objektą, hipotezę, kurią bandoma patvirtinti arba paneigti, tam tikrą teorinę poziciją. Stebėjimo rezultatų aprašymas suponuoja deskripcinę kalbą, suponuoja panašumą ir klasifikaciją, o tai savo ruožtu suponuoja interesus, požiūrius ir problemas¹⁰. Stebėjimo teiginiai negali būti mokslo pagrindas, nes kiekvienas stebėtojas turi remtis žiniomis apie asmenis, vietas, daiktus, lingvistines

⁹ M. Schlick, *Über das Fundament der Erkenntnis*.—„Erkenntnis“, 1930, Bd. 4, H. 2.

¹⁰ K. R. Popper, *Conjectures and Refutations*, p. 47.

taisykles, socialines konvencijas ir t. t. Todėl, pasak K. Poperio, hipotezė yra ankstesnė už stebėjimą. Čia nesusiduriama su begaliniu regresu, kurį būtų galima nutraukti tik akivaizdžios tiesos teorijos pagrindu, nes egzistuoja įgimtos, nesąmoningos hipotezės (viltys). Svarbiausia iš jų — viltis rasti reguliarumą. Ši koncepcija neturinti nieko bendra su absurdiška, jo žodžiais tariant, įgimtų idėjų teorija.

Viltis rasti reguliarumą ne tik psichologiškai, bet ir logiškai yra *apriorinė*. Tačiau ši viltis nėra *aprioriškai* teisinga, nors ji ir yra logiškai *apriorinė*. K. Poperio nuomone, I. Kantas buvo teisus, sakydamas, kad mūsų intelektas ne išveda savo dėsnius iš gamtos, bet jai duoda. Tačiau jis klydo, manydamas, kad tie dėsniai yra būtinais teisingi.

Intuityviai, istoriškai ir logiškai, klaidinga išvesti teorijas iš stebėjimų. Kita vertus, teorijų teisingumas negali būti paremtas transcendentaliu apėrcija. K. Poperis atmeta idėją, kad mes turime *pateisinti* savo teorijas, pateikdami pozityvius argumentus, ir tradicinį žinių šaltinio klausimą pakeičia klausimu, kaip galime tikėtis susekti ir eliminuoti klaidas. Tai, anot jo, galime padaryti, kritikuodami kitų ir savo teorijas. Lyginant su I. Kantu, matyti, kaip pakinta kritikos objektas: proto vieta užima proto sukurtos teorijos. K. Poperio požiūriu, mūsų teorijos tėra tik spėjimai. Jis rašo: „Aš nežinau, aš tik spėju. Bet aš galiu kritiškai nagrinėti savo spėjimą, ir jeigu jis atsilaukia prieš griežtą kritiką, tai šis faktas gali būti laikomas geru kritiniu argumentu jo naudai“¹¹.

Taigi, nors analitinė filosofija atsisakė daugelio svarbių I. Kanto gnoseologijos principų, jos raidoje palapsniui atsirado ir stiprėjo apriorizmo tendencijos. I. Kanto kategorinį apriorizmą pakeitė konceptualinis. Tam tikra prasme jis yra radikalesnis. Bet kokia patyrimo duomenų fiksacija čia yra jų konceptualizacija. Konceptualinė sistema, kuria aprašomas patyrimas, visada yra apriorinė šio konkretaus stebėjimo ar eksperimento atžvilgiu, nors ji nėra *apriorinė* pažinimo atžvilgiu apskritai. Tai tvirtino ir I. Kantas. Bet, I. Kanto požiūriu, apriorinės pažinimo formos yra fiksuotos, jos nekinta istoriškai, nėra tyrinėtojų pasirenkamos. Tuo tarpu šiuolaikinės analitinės filosofijos požiūriu, nėra jokio *vieningo* transcendentalinio subjekto. Konceptualinių sistemų yra daug, ir mokslo raidoje jos keičia viena kitą.

Tai, žinoma, teisinga. Tačiau K. Poperio ir jo šalininkų mokslo raidos aiškinimas marksistiniu požiūriu nėra priimtinas. K. Poperis traktuoja mokslą kaip autonomišką teiginių sistemą, evoliucionuojančią pagal griežtas ir nekintamas logines bei metodologines taisykles. Remdamasis tokia prielaida, jis ne tik neatsako į klausimą, kaip atsiranda naujos konceptualinės sistemos, bet ir klaidingai aiškina pačią mokslo raidą, suteikdamas jai loginį pobūdį.

Marksistiniu požiūriu mokslas nėra autonomiška teiginių sistema. Tai pažintinė veikla, egzistuojanti visuomeninės istorinės praktikos ribose. Todėl mokslo raidos (taip pat konceptualinių sistemų kaitos) neįmanoma adekvačiai aprašyti, ignoruojant jo ryšius su praktika.

¹¹ Ten pat, p. 234.